

УДК 930.253:94](477.41)

О. М. БСЛАЯ*

**ФОНД “КОЛЕКЦІЯ КАРТ ТА КРЕСЛЕНЬ”
ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ ЯК ДЖЕРЕЛО
ВИВЧЕННЯ ІСТОРІЇ КИЇВЩИНИ**

Вперше презентовано та проаналізовано документи архівного фонду “Колекція карт та креслень” із зібрання Державного архіву Київської області як джерело вивчення історії Київщини.

Ключові слова: Державний архів Київської області; карти; плани; креслення; картографія; Київщина.

27 лютого 2017 р. виповнилося 85 років від дня утворення Київської області. До цієї події у Держархіві Київської області у тісному співробітництві з Вишгородським історико-культурним заповідником підготовлена виставка оригінальних карт “Київщина на картах XVI–XIX століття”, до якої увійшли 20 оригіналів карт з архівного фонду “Колекція карт та креслень”, що зберігається у Держархіві Київської області.

Фонд “Колекція карт та креслень” створений в архіві в середині 50-х років XX ст. згідно з хибною радянською практикою централізації. Саме тоді на основі спільної ознаки – нестандартної форми зберігання – велика кількість карт, планів, креслень та проектів були відокремлені від своїх фондових масивів та зібрані до єдиної колекції карт. Деякі креслення були передані до колекції з Центрального державного історичного архіву в Ленінграді (тепер – Центральный государственный архив Санкт-Петербурга, РФ) та Центрального державного історичного архіву УРСР у м. Києві (тепер – Центральный державный исторический архив Украины, м. Київ).

Нині колекція налічує 3 197 одиниць зберігання: карт, планів міст і околиць, сіл, військових поселень, повітів Київської губернії, земельних, лісових ділянок, шляхів, селянських, поміщицьких та церковних земель; проекти, зокрема будівель та мостів у населених пунктах Київської губернії; альбоми фотокреслень; генеральні карти губерній та повітів, Азовського, Чорного та Мармурового морів із прикордонними населеними пунктами. Більшість документів колекції – рукописні кольорові оригінали, датовані 1782–1919 рр. Фонд має 2 описи. 1-й опис

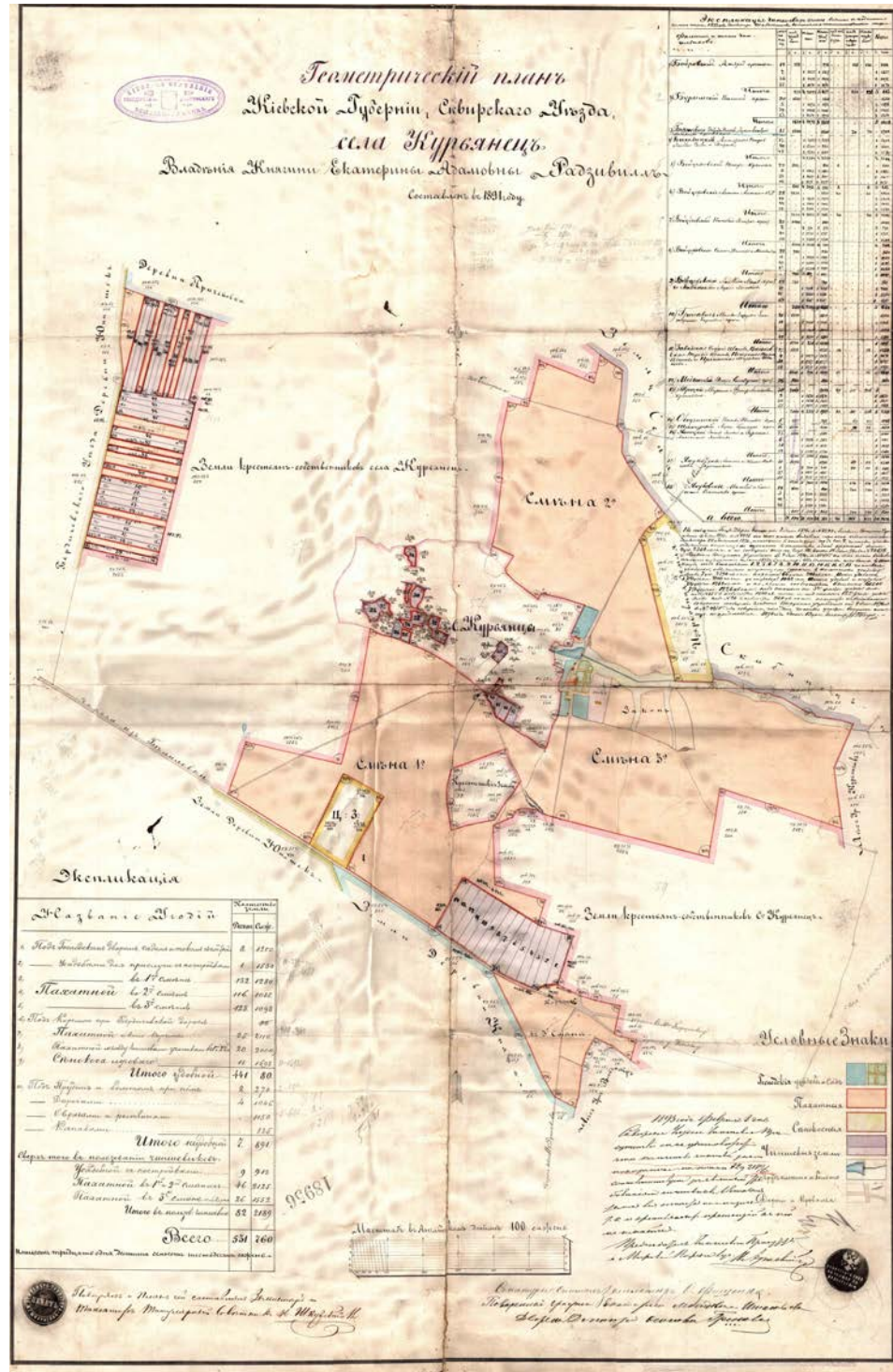
* *Белая Ольга Николаевна* – кандидат історичних наук, начальник відділу використання інформації документів та інформаційних технологій Державного архіву Київської області.

містить картографічні документи м. Києва та Київської губернії, 2-й – інших губерній Російської імперії. Документи 1-го опису колекції групуються за географічною ознакою – карти Київської губернії взагалі, плани місцевостей, проекти будівель м. Києва по ділянках міста (за абеткою), карти, плани повітів Київської губернії, садиб, земельних ділянок у населених пунктах повітів (за абеткою). До колекції увійшли такі яскраві документи, як проекти будівель Київського оперного театру (нині – Національна опера України), Бессарабського ринку, Інституту шляхетних дівчат у м. Києві (нині – Міжнародний центр культури та мистецтв) з оригіналами підписів архітекторів В. О. Шретера, Г. Ю. Гая, В. І. та О. В. Беретті.

Найдавніші карти, що увійшли до колекції, датовані кінцем XVIII ст. Указом імператора Російської імперії Павла I від 9 вересня 1797 р. на теренах Правобережної України були утворені 3 губернії, зокрема Київська у складі 12 повітів (Київського, Богуславського, Васильківського, Звенигородського, Липовецького, Махновського, Радомиського, П'ятигірського, Сквирського, Уманського, Черкаського, Чигиринського). Адміністративним центром губернії визначено Київ.

Процес утворення нових адміністративних одиниць та формування адміністративного апарату Правобережної України супроводжувався широкомасштабними заходами імперського уряду щодо топографічного обстеження та картографування новоприєднаних українських земель. Як і скрізь у Росії, центральною установою виконавчої влади в Київській губернії було губернське правління, на чолі якого стояв губернатор. До складу правління входило будівельне відділення, яке займалося укладанням проектів та креслень будівель у містах, селах та садибах у населених пунктах губернії. Працівники Київської губернської креслярні, губернський та повітові землеміри, землеміри з'їздів мирових посередників Київської губернії виконували розпорядчі, виконавчі та наглядові функції щодо діяльності межового відділення та відповідали за зберігання межових документів, укладали плани дворянських садиб, монастирських земель, річок, карти повітів, намісництва, губернії, генеральні карти морів. Із фондів цих установ, що зберігаються у Держархіві Київської області, були виокремлені картографічні документи для подальшого створення в архіві єдиної колекції карт та креслень¹.

У XIX ст. землеміри Київської губернії найчастіше займалися обмірами площ садиб, земельних ділянок у містах та містечках, селах та лісових дачах, що належали дворянам. Зокрема, у колекції архіву зберігаються плани садиб, виготовлені на замовлення таких відомих осіб, як поміщик Розеслав Рильський (дід українського поета Максима Рильського), граф Костянтин Браницький, княгиня Катерина Радзівілл². План земельних ділянок містечка Романівка Сквирського повіту Київ-

Геометричний план села Кур'янець Сквирського повіту Київської губернії, що належав княгині Катерині Адамівні Радзівілл. 1891 р. Папір, кольорова. 100x67 см. Державний архів Київської області. Ф-1542, Колекція карт і креслень. Оп. 1. Спр. 2121.

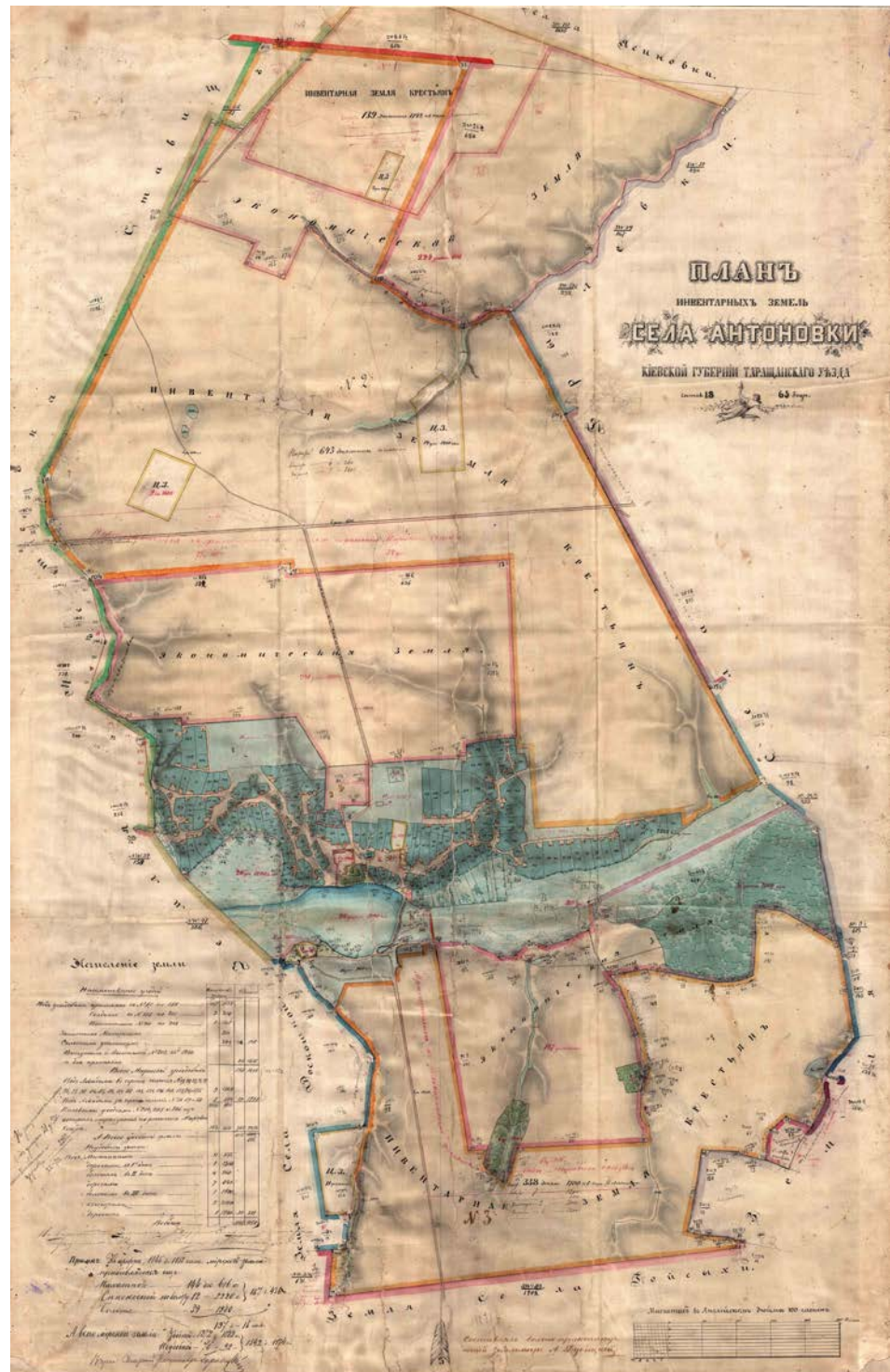

Карта Уманського повіту Київської губернії з розділенням на римсько-католицькі парафії. 1870 р.

Папір, кольорова. 36x22 см.

Державний архів Київської області. Ф-1542.

Колекція карт і креслень. Оп. 1. Спр. 2413.

План інвентарних земель села Антонівка Таращанського повіту Київської губернії. 1865 р. Папір, кольорова. 36x22 см.
Державний архів Київської області. Ф-1542.
Колекція карт і креслень. Оп. 1. Спр. 2275.

Карта Київської губернії із зазначенням виборчих ділянок. 2-а половина XIX ст.
Папір, кольорова. 77x70 см.

Державний архів Київської області. Ф-1542.
Колекція карт і креслень. Оп. 1. Спр. 2275. Арк. 1.

ської губернії, що належали поміщику Розеславу Рильському, виконав у 1859 р. присяжний землемір Л. І. Піотровський; план Київської губернії Канівського повіту Медвинської лісової дачі в урочищі Горчакове, що належала графу Костянтину Браницькому – приватний землемір А. Зус* у 1870 р., а геометричний план с. Кур'янець Сквирського повіту Київської губернії, що належало княгині Катерині Радзівілл, у 1891 р. уклав землемір та таксатор, титулярний радник М. Шкурятюв.

Церкви та монастирі різних християнських конфесій мали значні земельні володіння. Спеціальний план земельної ділянки, риболовного озера Закотного та затоки Чорторий поблизу с. Вигурівщина, що належали Київському Михайлівському монастирю, та суміжних земель державних селян-власників виконав у 1789 р. Київський губернський зем-

* Можливо, Зуб або Зубов, на плані – нерозбірливо.

лемір*, а карту Уманського повіту Київської губернії з розділенням сіл на римсько-католицькі парафії у 1890 р. – землемір Умансько-Звенигородського з'їзду мирових посередників, колезький асесор Г. Белий³.

У Київській губернії проводилася інвентаризація земель, для чого укладалися плани волостей та сіл губернії. Так, у 1799 р. план лісових дач селян-власників та монастирів із відомостями про ліси Білогородської та Плісецької волостей Васильківського повіту Київської губернії та позначенням меж суміжних волостей виконав лейтенант флоту та кавалер Матвеев. А в 1865 р. на замовлення селян вільно практикуючий землемір А. Дубицький уклав план селянських земель за угіддями села Антонівки Таращанського повіту Київської губернії⁴.

Для проведення економіко-статистичного обстеження та описування територій повітів працівники Київської губернської та повітових креслярень здійснювали обстеження та картографування повітів. Більшість карт повітів з їх розподілом на поліцейські стани розроблена Київським губернським землеміром у 1838 р., деякі – пізніше. Зокрема, карта Васильківського повіту Київської губернії з відображенням поштових, торгових шляхів та ґрунтових доріг із зазначенням меж суміжних повітів, розроблена Васильківським повітовим землеміром Е. Добровольським у 1850 р.⁵

У XVIII–XIX ст. землеміри здійснили найрізноманітніше картографування, зокрема, у 1781–1797 рр. розробили поштову карту Київського намісництва з позначенням поштових доріг із зазначенням кількості верст від центра намісництва – міста Києва до інших міст намісництва; на карті показані межі Чернігівського, Катеринославського намісництв та Польщі, які суміжні з Київським намісництвом. Поштова карта Київського намісництва внесена до реєстру Національного культурного надбання України як унікальний документ⁶. У XIX ст. землемірами були укладені також поштова карта Київської губернії із зазначенням фабрик та заводів (1810) та генеральна карта Київської губернії із зазначенням поштових станцій та кількості верст, кур'єрських та поштових коней (1830). Карти Київської губернії, зокрема із зазначенням виборчих ділянок, датовані 2-ю пол. XIX ст.⁷

На більшості згаданих вище карт губернії умовними позначками відображені шляхи, річки, ручаї, болота, фабрики та заводи, межі повітів та губернії, повітові міста, містечка, села. Показані межі губерній, суміжних із Київською губернією. А на карті Київської губернії із фіксацією виборчих ділянок позначені також межі виборчих ділянок. У кожній виборчій ділянці показана кількість виборців за розрядом (цифра у числівнику) та кількість виборців цього розряду (цифра у знаменнику).

Крім картографування Київщини, землеміри здійснювали укладення планів та карт інших місцевостей Російської імперії, зокрема у XVIII ст.

* Прізвище на плані не зазначене.

уклали Генеральну карту Азовського, Чорного та частини Мармурового морів із зазначенням прибережних прикордонних населених пунктів. 14 серпня 1830 р. Радомисьський повітовий землемір Тертишников виконав план річки Дніпро від меж Мінської губернії до гирла річки Прип'ять, на якому були зазначені населені пункти Теремці, Опачиць із шинком Яла та сінокіс⁸.

У колекції архіву зберігаються також карти інших губерній Російської імперії, зокрема карта Мінської губернії, датована 2-ю пол. XIX ст. із зазначенням губернського м. Мінська, повітових міст, містечок, сіл, річок, доріг, монастирів та церков, римо-католицьких костелів та каплиць. На карті зазначені межі губерній, суміжних із Мінською губернією, зокрема Київської. Карта виготовлена виконувачем обов'язки Мінського повітового землеміра Н. Артем'євим⁹.

У сучасну епоху технічного прогресу важко переоцінити значення картографічних документів, які збереглися, зокрема у колекції Держархіву Київської області. Робота з цими документами сприяє не тільки глибокому осмисленню, а й розвитку у людини просторового уявлення, пам'яті, вміння аналізувати, узагальнювати. Недарма всесвітньовідомий географ, дослідник та мандрівник П. П. Семенов-Тянь-Шанський говорив: «Карта важливіша за текст, бо говорить часто яскравіше, наочніше, лаконічніше, ніж найкращий текст»¹⁰.

¹ Державний архів Київської області. Ф-1542. Справа фонду.

² Там само. Оп. 1. Спр. 2007, 1472, 2121.

³ Там само. Спр. 703, 2413.

⁴ Там само. Спр. 626, 2275.

⁵ Там само. Спр. 2865.

⁶ Там само. Спр. 1.

⁷ Там само. Спр. 12; Спр. 8. Арк. 2; Спр. 13. Арк. 1.

⁸ Там само. Оп. 2. Спр. 1; Спр. 130. Арк. 1.

⁹ Там само. Спр. 21.

¹⁰ *Семенов-Тянь-Шанский П. П.* Район и страна. Москва-Ленинград, 1928. С. 221; Каталог виставки оригінальних карт «Київщина на картах XVI–XIX століття»: до 85-річчя утворення Київської області/упоряд.: О. Белая, Т. Чухліб. Київ, 2017. С. 5.

The collection of maps and drawings of the State Archives of Kyiv Region as an important source of study of history of Kyiv District is represented and analyzed for the first time.

Key words: the State Archives of Kyiv Region; maps; drawings; cartography; Kyiv Region.